

KİTAP TANITIMI

TÜRKİYE’DE MEBUS İNTİHABATI

Ankara, 1339, 33 sayfa, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Neşriyatından.

Prof. Dr. Mehmet TEMEL

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
mehtemel239@gmail.com

ÖZ

Bu risale 1923 yılında Ankara’da Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından, Türkiye’deki milletvekili seçimlerinin dereceleri, usulleri ve yapılış şekli hakkında köylüyü ve halkı anlayabileceği açık bir dille bilgilendirmek için hazırlanmış ve basılmıştır. Risalede, seçimlerin halk için önemi, seçmen ve milletvekili olabilme şartları, iki dereceli seçimin esasları, erkek nüfus defterlerinin hazırlanması, seçimlerin güvenli, adaletli ve kanuna uygun şekilde yapılmasından sorumlu olan teftiş heyetlerinin görev ve yetkileri, seçmen defterlerinin askıya çıkarılması ve korunması, milletvekili ve ikinci seçmen adaylarının belirlenme yöntemi, seçimlerin nerelerde ve ne şekilde yapılacağı ve oyların sayımı sonrasında yapılacak işlemlere ilişkin ayrıntılı bilgiler verilmektedir.

Halkı, güvene layık, ülkeye hizmet etmiş, memleketini ve sorunlarını bilen, bilinçli ve saygın kişileri seçebilmesi için aydınlatmayı amaçlayan ve demokrasi tarihimizde bir ilk olan bu risalenin günümüz Türkçesiyle okuyucuya kazandırılması, siyasal davranışın gelişmesine ve siyasal sistemin işleyişine özgür iradesi ve kararlılığı ile katkı sağlayabilecek şuurlu seçmen tipinin oluşmasına ve demokrasinin gelişmesine de katkıda bulunacaktır. Bu işlevi yerine getirebileceğine inandığımız risalenin tanıtımına ihtiyaç duyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İki dereceli seçim, Oy, Milletvekili, Seçmen, Sandık, Türkiye.

ABSTRACT

This pamphlet was prepared and issued by the Press and Intelligence Directorate in Ankara in 1923 in such a way as to clearly inform villagers and public about the stages, principles and way of conducting the election of parliament members in Turkey. In this pamphlet, detailed information is given about the importance of the elections for the public, the conditions for being a voter and a deputy, the principles of two-stage elections, the preparation of the male population registers, the duties and powers of the inspection committees responsible for making the elections in a safe, just and lawful manner, the suspension and protection of the

voter books, the method of determination of deputies, where and how the elections will be held and the actions to be taken after counting the votes.

Making this pamphlet, whose aim is to illuminate people so that they can elect people who are trustworthy, who have served the country, who know the country and its problems and who are conscious and respected and which is the first in our Republic history, to our people in today's Turkish can make contributions to the creation of conscious voters who can help develop political behaviors and the operation of the political system and to the development of democracy. Thus, there is a need to make this pamphlet known to people.

Keywords: *Two-stage election, Vote, Parliament Member, Voter, Ballot Box, Turkey*

Türkiye'de Mebus İntihâbâtı

Ülkemizde I. Meşrutiyetten günümüze belirli tarihlerde değişik seçim usulleriyle milletvekili, senatör, belediye başkanlığı seçimleri ve referandum oylamaları yapılmıştır. Bu süreçte seçim yasaları, usulleri, seçmen kütükleri vs. hakkında yazılı veya görsel medya aracılığı ile başta Yüksek Seçim Kurulu olmak üzere bazı kamu kurum ve kuruluşları, özel kuruluşlar veya siyasal partiler tarafından bilgilendirme yapılmıştır. Buna rağmen ülkemizdeki seçmen kitlesinin büyük bir kısmının cumhuriyet tarihimiz boyunca uygulana gelen çoğunluk sistemi, iki ve tek dereceli seçim sistemi, çoğulcu sistem, iki turlu sistem, barajlı d'Hondt, milli bakiye, dar bölge vs. sistemleri başta olmak üzere seçimlerle ilgili birçok konuda ayrıntılı bilgilere sahip olmadığı bilinmektedir. Seçmenlerin oy verme tercihlerinde olumsuz etki ve sonuçlar ortaya çıkarabilen bu durumun, demokrasinin ve ülkenin gelişim sürecine sağlayabileceği katkıları da tartışılır hale getirdiğini ifade etmek mümkündür.

Daha Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında bilinçsiz seçmen tercihinin ülkenin ve demokrasinin gelişim süreci üzerinde yaratabileceği olası arızalar, engeller ve tehlikeler öngörülmüş olmalı ki 1923 yılında Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyyesi tarafından ülkemizdeki milletvekili seçimlerinin çeşitli dereceleri, usulleri ve yapılış şekilleri hakkında kapağında da ifade edildiği gibi "*köylünün ve halkın anlayabileceği açık bir dille kaleme alınmış bir risale*" yayınlanmıştır.

Dokuz bölümden oluşan risalenin İzah-ı Maksad başlıklı birinci bölümünde, fevkalade önemde olan milletvekili seçimleri hakkında halkın seçimlere ilişkin görevlerini bilmesi gerektiğinin önemine dikkat çekilmekte, her şeyden önce bir halk işi olan seçimlerin, belediye meclisi üyeleriyle idare meclisinin halktan seçilmiş üyeleri tarafından yapılmakta olması nedeniyle halkın seçimlere ilişkin tüm bilgilere vakıf olması gerektiği, bunun hem memleketin hem de kendilerinin yararına olduğu ifade edilmektedir. Halkın, seçim kanunları ve seçim işleriyle ilgili tüm teamül ve bilgilerden haberdar

olması ve anlaması için risalenin olabildiğince kısa, açık olmasına ve muntazam bir düzen içinde bütün konuları içerecek şekilde açık bir dille yazılmasına özen gösterildiği de belirtilmektedir.

Mebus İntihabının Usulleri başlıklı ikinci bölümde, (s.5-7) milletvekili seçimi usulleriyle kaç oyla vekil seçilebileceğine ilişkin bilgiler yer almaktadır. Dünyanın her yerinde olduğu gibi ülkemizde de mebusların sadece seçtikleri livaların değil aynı zamanda tüm milletin mebusları oldukları, bütün Türk Milletine vekâlet etmeleri nedeniyle mebuslara milletvekili de denildiği ifade edildikten sonra milletin tamamı tarafından seçilmeyen bir mebusun nasıl tüm ülkeyi temsil edebildiğinin açıklaması yapılmaktadır.

Bölümün usulle devam eden kısmında ise ülke sınırlarının geniş ve nüfusun kalabalık olduğu dönemlerde 50.000 erkek kişinin bir mebus çıkardığı ancak sınırların küçülmesi ve nüfusun azalması nedeniyle 20.000 erkek nüfusun bir mebus çıkaracağı belirtilmiştir. Eski usulün uygulanması durumunda erkek çocuklar da dâhil edildiği halde yaklaşık 5 milyon erkek nüfus ile mecliste sadece 100 mebusun bile olamayacağını öngören meclisin, millet işlerinin görülebilmesi için 20.000 erkek nüfus esas alındığında 250 mebusun seçilebileceğini hesapladığı ifade edilmektedir. 20.000 nüfusa kadın ve kız çocuklarının da dâhil edilmesi durumunda mecliste daha çok milletvekilinin temsil edilecek olmasına rağmen Türkiye’de kadınlar bu hesaba dâhil edilmediği gibi kadınların seçim işlerine karışmalarına yasanın izin vermediği de hatırlatılmaktadır. (s.6) Nüfusu 20.000’in altında olan livalardan da nüfusuna bakılmaksızın bir mebusun seçileceği belirtilmiştir.

Risalenin Muntehiplik ve Mebusluk Şartları başlıklı 3. bölümünde iki dereceli seçimlerin esasları, kimlerin seçmen ve milletvekili olabileceklerine ilişkin ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Dünyanın pek çok ülkesinde uygulanan tek dereceli seçim sisteminde her mahal halkı mebusunu doğrudan kendisi seçmekte, iki dereceli seçim sisteminde de halkın, (risalede ifade edildiği gibi) “*dünya işlerine kendilerinden daha fazla akli yeten kimseleri seçmesi, mebusları da onlara seçtirmesidir*”. Risalede, Türkiye’de niçin iki dereceli sistemin uygulandığı da şöyle açıklanmaktadır:

“Eğer bizde de ahali Avrupa’da vesair memleketlerde olduğu gibi ekserisi okur-yazar, dünya işlerine akli iyice erer insanlardan ibaret olsaydı o zaman bu usule (iki dereceli sistem) riayet edilmezdi. Fakat bizde ahalimizin pek çoğu okuma yazma bilmediği gibi, bir kısmımızın gözü hala dünya işleri karşısında açık değildir. Eğer bizde de diğer memleketlerdeki gibi ahali doğrudan doğruya mebus intihap ederse o zaman halkın memleket için hayırlı işler göreceği iyi mebuslar seçemeyeceğinden korkuluyor. İşte memleketimizde intihap bundan dolayı bu usul üzere yapılmaktadır” (s.9).

İki dereceli seçimin esaslarıyla, kimlerin seçmen ve mebus olabileceklerine ilişkin ayrıntılı ve anlaşılır bilgiler de verilmiştir. 18 yaşından büyük olan her erkek birinci seçmen kabul edilmiştir. Bunlara müntehib-i evvel de denilmektedir. Bunların seçimlerdeki görevi mebusları seçecek akıllı yetkin, fikri açık adamları seçmektir. Bunların seçtiği ikinci derecedeki seçmenlere de müntehib- sani denilmektedir. Her iki yüz erkek müntehib-i evvel, bir müntehib-i sani seçebilir. Bir mahalde nüfus iki yüzü geçerse üç yüz müntehib-i evvel 1 müntehib-i sani seçer. Müntehib-i evvel sayısı üç yüzü geçince beş yüze kadar iki, yedi yüze kadar üç müntehib-i sani seçilir. Seçilen müntehib-i saniler de mebusları seçerler.

Mebus seçilebilmek için de erkek ve 30 yaşını tamamlamış olmak, kötü şöhrete sahip olmamak, Türkçe konuşmasını bilmek, (ileriki seçimlerde okuma ve yazma bilmek şartı getirilebileceği de ifade edilmekte) gibi koşullar yer almaktadır. Mebus olmak isteyen merkezden atanmış tüm memurlarla belediye başkanlarının, ikinci seçmen seçimleri başlamadan iki ay önce istifa edip görevden çekilmesi gerekmektedir. Ordudaki kumandanlar, asker alma kalem ve şubelerinin reisleri milletvekili olamamaktadır (s.12).

Mebus İntihabatında Erkek Nüfus Defterleri başlıklı dördüncü bölümde, defterlerin hazırlanmasından sorumlu olan imam, muhtar, belediye ve nahiye meclislerinin reisleri, Hıristiyan mahaller için haham ve papazların görev ve sorumlulukları hakkında bilgiler verilmektedir (s. 13-14).

Mebus İntihabatında Teftiş ve İntihap Heyetleri başlıklı beşinci bölümde, teftiş heyetlerinin oluşum şekli, heyetlerin görevleri, livalardan çıkacak mebusların miktarının belirlenmesi, erkek nüfustan oluşan esas defterlerinin incelenmesi, seçmen defterlerinin duvarlara asılması, halkın itiraz ve başvurularının değerlendirilmesi, teftiş heyetlerinin livalardan çıkacak mebus sayısını hesaplama yöntemleri hakkında bilgiler yer almaktadır.

Seçimlerde en önemli görevi üstlenen teftiş heyetleri, erkek nüfus defterlerini incelemek, seçimleri izlemek, oyları tasnif etmek, ikinci seçmen ve mebuslara mazbata düzenlemek, seçmen defterlerini askıya asmak, korumak ve herkesin okuyabilmesini sağlamak için gazete ve dellallarla ilan ettirmek, halkın itirazlarını incelemek ve çıkarılacak mebus sayısını tespit etmekle yetkili ve sorumlu kılınmıştır (s.15-19). Seçmen defterlerinin askıda bulundurulması önemli görülmüş olmalı ki seçmenlerin adlarının büyük kâğıtlara pek çok nüsha halinde yazılarak herkesin gelip geçeceği sokaklardaki cami ve kilise kapılarına, belediye dairelerinin önündeki duvarlara 15 gün süreyle asılması, korunması yetki ve sorumluluğu, üyeleri belediye meclislerinin üyeleriyle İdare Meclisinin halktan seçilmiş üyelerinden oluşan teftiş heyetlerine verilmiştir (s.17).

Risalenin altıncı bölümünde de teftiş heyetlerinin seçim malzemelerini hazırlamakla ilgili görevlerinin yanı sıra, seçim sürecinde nahiye, kasaba ve şehirlerde yapacakları görevlere ilişkin ayrıntılı bilgiler yer almaktadır (s.20-26). Beşinci ve altıncı bölümlerden, kadınların oy hakkı olmaması nedeniyle temsilde adalet sağlanamamış olmakla birlikte, seçimlerin açık, adil, güvenilir, hukuka uygun bir şekilde yapılabilmesinin sorumluluğunun seçim yasasıyla teftiş heyetlerine yüklenmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Seçimlerin nerelerde ve nasıl yapılacağına ilişkin hükümleri içeren sekizinci ve dokuzuncu bölümlerde de seçim dairesiyle seçim şubesinin tanımları yapılarak seçimlerin şehir ve kasabalardaki yapılış usulleri hakkında bilgiler verilmektedir. Mebusların temsil edildiği livalar seçim dairesi, ikinci seçmenleri çıkaran mahallere de seçim şubesi denilmiştir. Mebuslar livalar adına seçilmekte ve o livanın mebusu olarak tanınmakta, nüfusu büyük olan kazalar başlı başına bir mebus çıkarsa da kazanın mebusu değil, o kazanın bağlı olduğu livanın mebusu olarak anılmaktadır. Tek örnek olan İstanbul'un 3 büyük kazasından seçilen mebuslar da kazaları adıyla değil İstanbul mebusu olarak seçilmiş sayılmaktadır.

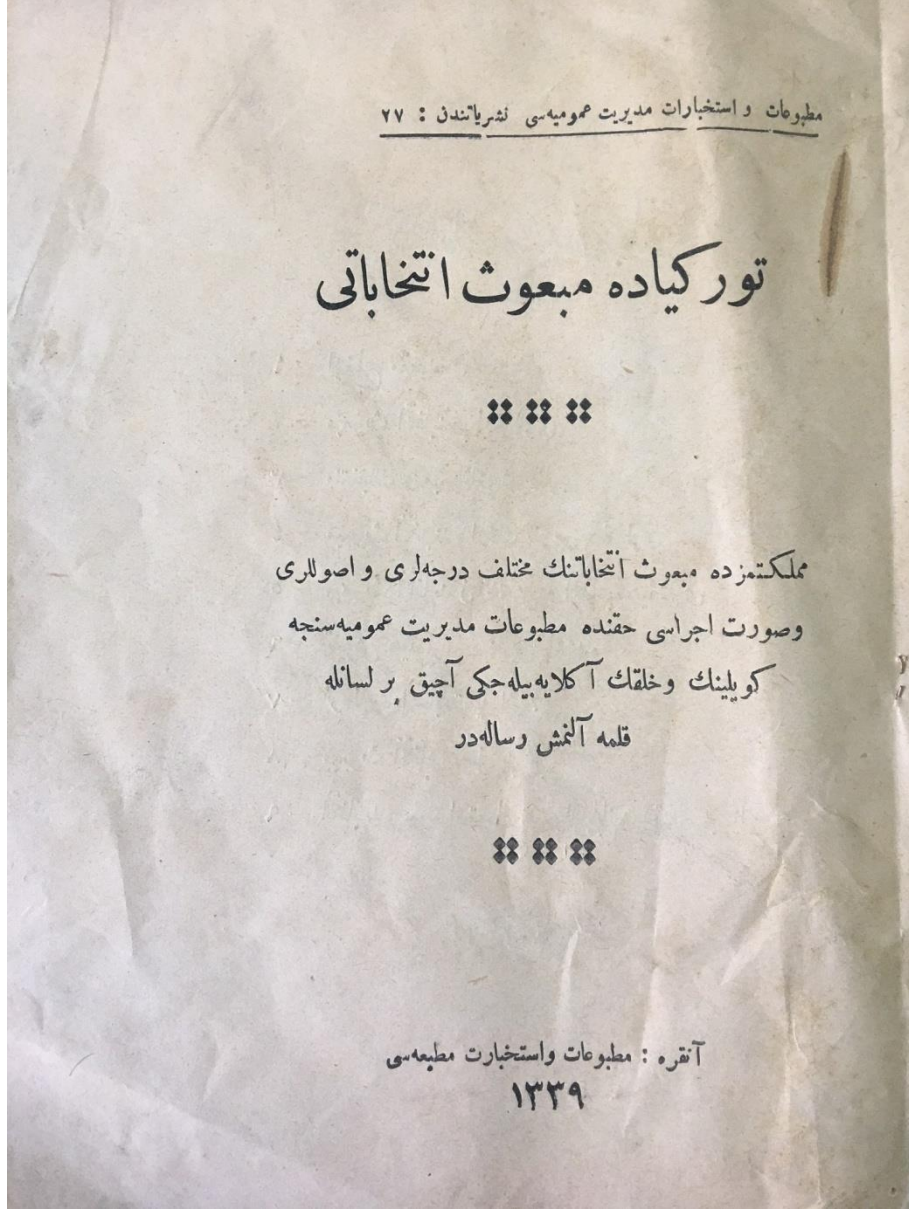
Bu bölümde, ikinci seçmen (müntehib-i sani) ve mebusların seçilme şekillerine ilişkin aydınlatıcı ve ayrıntılı bilgiler de yer almaktadır. İkinci seçmenlerin belirlenmesi sürecinde bütün mahallelerin ihtiyar heyetlerinden birer aza bir araya gelip istişare etmekte ve daha sonra mahallelerinde ikinci seçmen olmaya layık gördükleri kişilerin isimlerini kâğıtlara yazarak kendi mahallelerinin duvarlarına asmaktadır. Bundan amaç, seçmenlerin adayları tanımalarına ve kimi seçeceğine karar vermesine, rast gelene değil *“itimada layık, memleketçe hizmeti görülmüş, mebusları seçmeye iktidarı anlaşılmiş kimselere”* rey verilmesine yardımcı olmaktır (s. 30).

Kaza, liva ve vilayet merkezleriyle, belediye dairelerinde yapılan mebus seçimlerinde ikinci seçmenlere çok önemli sorumluluk düşmektedir. Ülkedeki, fırka ve cemiyetlerin mebus seçilmesini istedikleri kişilerin isimlerini gazetelerle ilan etmesinden sonra seçim ikinci seçmenlerin vicdanına kalmakta, iyi, memleketine hakkıyla hizmet edecek kişileri seçmeleri beklenmektedir.

Seçmenlerin aydınlatılıp bilinçlendirilerek seçimlerde doğru tercihte bulunmalarını sağlayabilme bakımından demokrasi tarihimizde bir ilki oluşturan bu risalenin, günümüzün seçmenlerine tanıtılmasında da yarar görülmektedir. Bu nedenle günümüz Türkçesiyle basılıp yayınlanması, toplumun siyasal bilinçlenmesine, seçme ve seçilme hakkının engelsiz ve müdahalesiz kullanılmasına, devlet vatandaş ilişkilerinde bireyin sorumluluğunun ve vatandaşlık bilincinin gelişmesine, siyasal sistemin işlemesine özgür iradesiyle ve azimle katkı sağlayacak bilinçli ve aydın

403/Mehmet TEMEL

seçmen tipinin oluşmasına, demokrasinin gelişmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

مبعوث انتخابك اصولارى

مبعوث انتخابنده قاچ اصول وارد؟ — قاچ كشي برمبعوث چيقاره جقدر؟

مبعوثلره عيني زمانده ملت وكيلى ده ديرلر . چونكه دنيا نك هر طرفنده اولدينى كبي بزدهده مبعوثلر ياكيز انتخاب ايديدكلرى لوارك مبعوثلرى دكلدرلر . عيني زمانده بوتون لمتنيزك مبعوثلر يدر . ويالكيز كندى لوارى اهاليسنه دكل بوتون تورك ملتنه وكالت ايدرلر . فقط بوراده برسؤال خاطره كلير . برمبعوث بوتون ملت طرفندن سچيلمديكى حالده ناصل اولورده ، ملتك هر فردينك وكيلى اولابيلير ؟.. اوت بو سؤالى صورانلرك بوسبوتون حتى يوق دكلدر . فقط نه ياپملى كه بر آدامك بوتون ملت طرفندن انتخاب ايديلسنك امكانى بو قدر . چونكه برملاكت داخلنده ملتك هر فردى طرفندن اخلاق ، معلوماتى ، عقلى و ذكاسى لايقيه طانيتمش بر جوق مبعوثلر بولمق قولاي دكلدر . وبله امكانى ده يوقدر . ديكر طرفدن مملكتلر مئزك مختلف قضالرينى لوارلرينى ، ولايتلرينى آبرى آبرى طانيان و مملكتلر مئزك هر قسمى حقنده ايجه معلومات صاحبي اولان انسانلرك تشكيل ايدم جكلرى برملا مجلسى ، البته اومملكتى آرتانيان انسانلرك تشكيل ايدم جكلرى مجلسدن دها چوق ايش كورور ، و مملكتلر مئزك هر قسمك احتياجلرى و دردلرى دها ابي آكلاشيلير وسويله شيلوب يولنه قونور . ايشته بوتون بوجهلر دوشونولهرك دنيا نك هر مملكتنده اولدينى كبي بزدهده مبعوثلرك مملكتك هر طرفندن آبرى آبرى سچيلوب چيقاريله لرى اساس

مبعوث انتخاباتنده ارکک نفوس دفترلی

نفوس دفترینی کیملر یا باجققلر؟ — نفوس دفترنی ناصل یا پیایر؟

مبعوث انتخاباتنه باشلانمزدن اول یا پیله جق ایلك ایش عموم مملکتدکی ارکک نفوس مقداريله کیملرک منتخب اولمق شراطنی حاز اولدیغنی آکلامقدر . بونک ایچون محله محله کوی کوی بوتون اهالیمزک ارکک نفوسنی بر دفتره یازمق لازم کلبر . محله لرده و کوی لرده بود دفترلی تنظیم ایتمک اماملرک و مختارلرک وظیفه سیدر . خریستان محله لرده و یا خود کوی لرده پایلر ، خاحاملر بود دفترنی تنظیم ایتمک مجبوردرلر . بود دفترلرک محله ل طرفندن یا پیله اسی شهر و قصبه لرده بلدییه مجلسلرینک رئیسلی باقاجققلر کی کوی لرده ده ناحیه مجلسلرینک رئیسلی باقاجققلردر . بلدییه و ناحیه مجلسلرینک رئیسلی دفتر تنظیم ایتمه سی بیلمه یین محله و یا کوی مختارلرینی چاغیروب یولنی کوی ستره که وسکیز کون ایچنده دفترلرک یازیلانسنک بیتمسنی تأمین ایتمک مجبوردرلر . بو رئیسلی عینی زمانده کوی و یا محله اشرف و معتبرانندن صیرا ایله ایکیشر اوچر کیشی چاغیروب دفتر تنظیمنده یاردیملرینی تأمین ایتمک و ایجابنده بونلرکده شهادتلرندن استفاده ایتمک چالیشه جققلردر . شاید ناحیه مجلسلرینک رئیسلی ده اساس دفترینک تنظیمی بیلمیورلرسه ، قصبه لرده کی بلدییه رئیسلیینه مراجعت ایدوب اوکره نه جکلر ، یا خود بلدییه رئیسلی بونلری چاغیروب آکلاته جق و اوکره نه جکلر . بو دفترلرک نه صورتله تنظیم ایدیلر جکی داخله دن کوندریلن

تفتيش هيئتلرى صندوق باشنده . .

محللرده و ناحيه لرده هيئت انتخابيلر — هيئت انتخابيلرلرک ناحيه لرده کي
وظيفه لرى — منتخبلرک و مبعوثلرک مضبطه لرى

هيئت تفتيشيه لرک اک مهم وظيفه سى انتخابات صندوقلرينک باشنده در ،
هيئت تفتيشيه لرک انتخابات ائناسنده کي وظيفه لرى بر وجه زير خلاصه
ايديله بيلير :

۱ — صندوق و پوصله کي انتخابات لوازمى حاضر لاق و محافظه
ايتکدهد .

۲ — انتخابات ياپيلرکن صندوق باشنده بولمق حيله ياپيلمامسنة باققدر .
۳ — انتخابدن سوکرا پوصله لرى تصنيف ايدوب کيملرک مبعوث
چيقديغنى آکلامه در . بو وظيفه لرى هيئت تفتيشيه لرک قضا لرده ويا لوالرده
اولدينه کوره ده کيشير . اک مهم وظيفه قضا هيئت تفتيشيه لرينه عاندر .
چونکه قضا هيئت تفتيشيه لرى ، مرکز قضا اولان قصبه نك انتخاباتى ياپديره .
جقلرى و تفتيش ايديه جکلرى کي قضانک ناحيه لرنده کي انتخاباتى ده هم ياپديره جقلر
هم ده تفتيش ايديه جکلر در .

تفتيش هيئتى ناحيه لره ناصل باقار؟

مبعوث انتخاباتنک ايجى درجه لى اولديغنى بولردن بزينک منتخب ثانى